

Erhart, Adolf

Indeklinabilia

In: Erhart, Adolf. *Struktura indoíránských jazyků*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1980, pp. 186-189

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121503>

Access Date: 07. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VII. INDEKLINABILIA

7 Do kategorie neohebných slov (indeklinabilií) patří příslovce (adverbia), předložky (prepozice — postpozice), spojky (konjunkce) a částice (partikule). Rozdíly mezi těmito slovními druhy jsou v ii. jazycích velmi vágní: nejsou de facto přesné hranice mezi adverbii a předložkami, adverbii a spojkami, spojkami a částicemi. Co do struktury představují i. zčásti útvary analyzovatelné, zčásti neanalyzovatelné. Mezi analyzovatelnými je mnoho pádových forem jmen a zájmen; jestliže jde o jména (zájmena) běžně v textech doložená, je zařazení příslušných forem do třídy nesklonných sporné (za skutečná adverbia, předložky atd. můžeme pokládat jen ustrnulé pádové formy jmen jinak nedoložených).

71 Adverbia

Podle struktury lze ii. adverbia rozdělit na izolovaná a adverbia tvořená speciálními sufxy. Jako adverbia dále fungují jednotlivé pádové formy jmen nesložených (sti. *kāmam* ‚podle přání‘, *āśu* ‚rychle‘, *čiram* ‚dlouho‘, av. *dašina* ‚napravo‘, *dūrāt* ‚zdálí‘ aj.) a složených (§ 376).

711 Izolovaná adverbia: sti. *kva* ‚kde‘, *bahiḥ* ‚venku‘, *puraḥ* ‚vpředu‘, *nūnam*, *idānīm*, *adhunā* ‚nyní‘, *adya* ‚dnes‘, *hyaḥ* ‚včera‘, *śvaḥ* ‚zítra‘, *naktam* ‚v noci‘, *punaḥ* ‚opět‘, *mukuh* ‚náhle‘, *drāk* ‚rychle‘, *jātu* ‚vůbec‘, *mithyā* ‚nadarmo‘, *evam* ‚tak‘ aj., av. *kva* ‚kde‘, *nū* ‚teď‘, *moṣu* ‚brzy‘, *aeva* ‚tak‘, *bādā* ‚opravdu‘, stpers. *nūram* ‚nyní‘ aj. Z diachronického hlediska jsou mnohé z těchto útvarů analyzovatelné (obsahují pádový sufix, např. *-aḥ*), ze synchronního hlediska je však můžeme pokládat za izolovaná slova.

712 Adverbia tvořená od jmenných a zájmenných základů speciálními sufxy: sti. *-tra* (av. *-θra*) tvoří příslovce místa (‚kde, kam‘): sti. *atra*, *tatra*, *kutra*, *sarvatra*, *dakṣinatra* aj., av. *aθra*, *avaθra*, *yaθra*, *kuθra*, *ātarathra* aj.

sti. *-ha* (av. *-dā*) tvoří příslovce místa (‚kde‘): sti. *kuha*, *iha*, *viśvaha* aj., gav. *kudā*, av. *ida*, *avada* aj.

sti. *-taḥ* (av. *-to*) tvoří příslovce místa a příčiny (‚odkud‘): sti. *kutaḥ*, *ataḥ*, *dūrataḥ*, *sarvataḥ* aj., av. *x^wato*, stpers. *amuθa* aj.

sti. *-thā*, *-tham* (av. *-θa*) tvoří příslovce způsobu (‚jak‘), resp. času: sti. *kathā* (*katham*), *tathā*, *athā*, *anyathā*, *viśva-thā* aj., av. *kaθa*, *aθa*, *yaθa*, *anyāθa*, stpers. *yaθā* aj.

sti. *-dā* (av. *-dā*) tvoří příslovce času (,kdy'): sti. *kadā, tadā, ekadā, nityadā* aj., av. *kada, ada, yadā*, stpers. *ada* aj.
 sti. *-dhā* tvoří číselná adverbia (,-krát'): *katidhā, ekadhā, dvidhā, bahudhā* aj.
 sti. *-śaḥ* tvoří adverbia distributivního významu (,po ...'): *ekaśaḥ, śataśaḥ, gaṇaśaḥ* aj.
 sti. *-vat* (av. *-vat*) tvoří adverbia vyjadřující srovnání: sti. *putravat, agnivat, pūrvavat, yathāvat* aj., av. *vačasta-štivat* apod.

72 Předložky

Ii. primární předložky jsou neanalyzovatelná slova, větším dílem zděděná z ide. období. Spojují se jednak (jako foneticky samostatná slova) s pádovými formami jmen, jednak vytvářejí složeniny se slovesnými tvary (fungují jako préverbia). Sekundární předložky jsou adverbia (většinou ustrnulé pády jmen), poklesnouví teprve v indoíránském (příp. až v indickém nebo íránském) období na gramatická slova.

721 V nejstarších textech (véd., av.) mají i primární předložky ještě do značné míry charakter adverbií. Projevuje se to zejména v jejich postavení ve větě: nemusí stát bezprostředně u jména, k němuž patří, a nemusí (ve funkci préverbia) tvořit fonetický (grafický) celek se slovesným tvarem (mezi préverbiem a slovesem mohou stát jiná slova, např. zájmena). Za této situace je mnohdy nesnadné rozhodnout, zda předložka patří ke jmennému nebo slovesnému tvaru. Termín „předložka“ není ostatně zcela výstižný: už ve véd. a av. bývají kladeny často za jmenný tvar („postpozice“).

722 Důležitější primární předložky (préverbia) doložené ve véd. a av. jsou tyto (ty z nich, jež jsou označeny v, fungují téměř výhradně jen jako préverbia):

véd. <i>ati</i> ,přes, pře- ^č	av. <i>a'ti</i> (v)
<i>adhi</i> ,nad, na, vy- ^č	
<i>anu</i> ,podle, po ^č	<i>anu</i>
<i>antaḥ</i> (<i>antar-</i>) ,mezi, v ^č	<i>antarə</i>
<i>apa</i> (v) ,od, z ^č	<i>apā</i> (v)
<i>api</i> ,k, u, za- ^č	<i>a'pi</i>
<i>abhi</i> ,směrem k, do- ^č	<i>a'wi</i> [<i>a'bi</i>]
<i>ava</i> (v) ,s-, od- ^č	<i>avā</i>
<i>ā</i> ,směrem k, při- ^č	<i>ā</i>
<i>ut</i> (v) ,na-, vz- ^č	<i>us</i> (v)
<i>upa</i> ,směrem k, do ^č	<i>upā</i>
<i>ni</i> (v) ,s (dolů), do- ^č	<i>nī</i> (v)
<i>niḥ</i> (v) ,ven z ^č	<i>niṣ</i> (v)
<i>parā</i> (v) , pryč, od- ^č	<i>parā</i> (v)
<i>pari</i> ,o, okolo, roz- ^č	<i>pa'ri</i> (v)
<i>pra</i> (v) ,vpřed, vy- ^č	<i>frā</i> (v)

prati ,zpět k, od-
vi (v) ,od, z, roz-
sam (v) ,společně s'

paṭi
vī (v)
ham, hām (v)

Udané č. ekvivalenty jsou jen přibližné: význam předložky nelze zpravidla popsat uvedením jinojazyčného ekvivalentu, bylo by třeba uvést řadu příkladů z textů. Významy av. předložek se plně nekryjí s významy védských.

723 Důležitější sekundární předložky (resp. postpozice) užívané ve véd. a av. jsou tyto:

véd. *adhaḥ* ,pod (dole)', *antarā* ,mezi', *avaḥ* ,pod (dolů)', *āre* ,bez', *abhitaḥ* ,kolem', *upari* ,nad', *rte* ,bez', *paraḥ* ,mimo', *purā*, *paraḥ* ,před', *paritaḥ* ,kolem', *sanituḥ* ,mimo', *sanutaḥ* ,daleko od', *saha*, *sačā*, *sākam*, *smat* ,s', *tiraḥ* ,přes' aj., av. *ada'ri* ,pod', *a'wito* ,kolem', *upa'ri* ,nad', *kaṃ* ,kvůli', *taro* ,přes', *paro* ,mimo', *parā* ,před', *pasā* ,po, za', *hačā*, *hada*, *hadra*, *mat* ,s' aj.

724 V kl. sanskrtu se většina ii. primárních předložek uchovala jen jako préverbia. Přibylo zato sekundárních postpozic (většinou ustrnulých pádových forem). Důležitější postpozice (pomocná slova tohoto druhu se v kl. sanskrtu kladou téměř výhradně za jméno) jsou tyto: *agre* (g.) ,před', *adhaḥ* (g.) ,pod', *anantaram* (abl.) ,po' (čas.), *anu* (ak.) ,po', *antaḥ* (g., 1.) ,v', *anti* (g.) ,u, při', *arthe*, *artham* (g.) ,pro, kvůli', *ā* (abl.) ,od — až do', *upa* (ak.) ,k, do', *upari* (g.) ,nad', *rte* (abl.) ,bez', *param* (abl.) ,po', *paścāt* (g.) ,za', *paraḥ* (g.) ,před', *prati* (ak.) ,k, co se týká', *prabhṛti* (abl.) ,před', *bahih* (abl.) ,mimo', *yāvat* (ak., abl.) ,až do', *vinā* (abl., i.) ,bez', *samam* (i.) ,současně s', *sahā*, *sākam*, *sardham* (i.) ,s' aj. Srovn. též §§ 332n.

73 Spojky

Jako koordinační spojky fungují v ii. jazycích jednak částice (hranice mezi spojkami a částicemi je vůbec problematická), jednak různá adverbia. Kopulativní spojky: sti. *ča*, *api*, *uta* (véd.), *tataḥ*, *atha* aj., av. *čā*, *uta*, *a'pi* aj., jakož i jejich kombinace (sti. *ča* — *api* apod.) a kombinace se záporkou na (*na* — *api* apod.). Adverzativní spojky: sti. *tu*, *param*, *punaḥ* aj., av. *at*, *āat* aj. Disjunktivní spojky: sti., av. *vā* (*vā* — *vā*). Kauzální spojky: sti. *hi*, av. *zī* aj. Srovn. § 74. — Jako subordinální spojky slouží téměř výhradně formy odvozené od relativu *ya-* (§ 53) — jednak pádové formy, jednak adverbia: sti. *yat*, av. *yat* ,že, aby', sti. *yathā*, av. *yadā* ,aby, jakoby', sti. *yena* ,aby', sti. *yataḥ*, *yasmāt*, gav. *yezī* ,protože', sti. *yadā*, gav. *yadā* ,když', sti. *yāvat*, av. *yavat* ,dokud', sti. *yadī* ,jestliže', av. *yačēt* ,když, i když' apod. Vedlejší věta podmínková může být v sti. uvedena též částicí-spojkou *čet* (*ča* + *it*).

74 Částice

Neobyčejně významnou úlohu hrají ve výstavbě ii. věty částice (partikule). Zejména nejstarší védské texty obsahují velké množství částic, často nepřeložitelných. Některé z těchto částic mají pouze emfatickou funkci (zdůrazňují slovo, za nímž

v textu následují apod.), jiné mají specifický význam (č. ekvivalenty, jež uvádíme, jsou ovšem jen přibližné). Částice se většinou kladou za slovo, k němuž se vážou (příp. za vloženou větu). Srovn. též § 73. V ii. textech se setkáváme zejména s těmito částicemi: sti. *api*, av. *atpi* ,i, také', véd. *ā* (emf.), av. *ā* ,nadto, a přece', véd. *āt* ,pak', av. *at*, *āat* ,však', véd., av. *it* (emf.), sti. *iti* ,takto' (na konci přímé řeči apod. — § 87), sti. *iva* ,jako' (v přirovnáních), véd. *ū* (emf.), véd., av. *uta* ,a také', sti. *eva* ,právě', sti. *evam* ,tak', sti. *kam* (emf.), av. *kəm* ,jak', sti. *kīla* ,vskutku, zajisté', sti. *khalu* ,právě', véd. *ghā* (emf.), sti., av. *ča* ,a', sti. *čet* , -li', av. *čoiit* ,jako' (příp. emf.), sti., av. *na* ,ne' (záporka v oznamovacích větách; ve véd. též ,než, jako'), sti., av. *nū* ,nyní, ještě', sti. *net*, av. *noit* ,nikterak', sti., av. *mā* ,ne' (v přacích větách), sti., av. *vā* ,nebo', véd. *vai* ,vskutku, věru', véd. *su* ,dobře, opravdu', véd. *sma*, av. *mā* (emf.; v kl. sanskrtu dává *sma* přezentnímu tvaru význam préterita!), sti. *svit* (emf.), sti. *ha* (emf.), sti. *hi*, av. *zī* ,totiž, neboť', av. *bā* ,věru, vskutku' aj.